

БОБРИК В. І.

доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача відділу проблем
приватного права та процесу
(Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України)

УДК 347.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.78>

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ПРАВОМ НА ЖИТЛО ТА ПРАВОМ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЖИТЛО: ПОШУК БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ

В статті розглядається проблема співвідношення права власності на житло та права на житло, яке в цивільному праві трансформується в низку цивільних прав на проживання (права користувача житла, що виникають з правочинів, речові права на чуже майно). Проведено аналіз чинного законодавства, судової практики та практики ЄСПЛ, з якого вбачається відсутність пріоритету права приватної власності над правом на житло і навпаки. Наголошується на тому, що принцип правової визначеності вимагає передбачуваності законодавства та практики його застосування, що вимагає з'ясування балансу інтересів, які виникають з права на житло та права приватної власності на житло, й закріплення його параметрів чи критеріїв в законодавстві. З'ясовані розроблені ЄСПЛ принципи, що впливають з конвенційних прав на повагу житла й захисту права власності, які обов'язково мають враховуватись українськими судами при вирішенні спорів, що з конфлікту інтересів власника й іншої особи, яка проживає в житлі.

Зроблено висновок про те, що при вирішенні житлових спорів, пов'язаних з правом на проживання, суди повинні оцінювати й належним чином обґрунтовувати в судових рішеннях співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення у світлі відповідних конвенційних прав.

Виснується, що баланс інтересів власників житла та осіб, які ним користуються, має визначатись на основі: 1) норм цивільного законодавства України з урахуванням принципів розумності й справедливості, 2) змісту договорів, які регламентують відповідні цивільні правовідносини (в разі їх укладання); 3) практики тлумачення та реалізації відповідних конвенційних прав ЄСПЛ, 4) судової практики у відповідній категорії справ, насамперед, правових висновків Верховного Суду. Наголошується на тому, що усталені ж в судовій практиці підходи до вирішення певних категорій житлових спорів з метою забезпечення однотипності відповідної судової практики повинні знаходити своє закріплення в законодавстві.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, житло, житлові спори, право власності на житло, право на житло, право на проживання, принцип пропорційності, сервітут.*

Bobryk V. I. The relationship between the right to housing and the right to private property in housing: finding a balance of interests

The article addresses the issue of the relationship between property rights to housing and the right to housing, which in civil law is transformed into a series of civil rights to residence (user rights to housing arising from transactions, property rights to another's property). An analysis of current legislation, judicial practice, and the practice of the ECHR is conducted, indicating the absence of a priority of private property rights over the right to housing and vice versa. It is emphasized that the principle of legal certainty requires the predictability of legislation and its application, necessitating the clarification of the balance of interests arising from the right to housing and the private property right to housing, and establishing its parameters or criteria in legislation. The principles developed by the ECHR, stemming from the conventional rights to respect for the home and the protection of property rights, which must be taken into account by Ukrainian courts in resolving disputes arising from the conflict of interests of the owner and another person residing in the housing, are clarified. It is concluded that in resolving housing disputes related to the right to residence, courts should evaluate and properly substantiate in judicial decisions the correlation (proportionality) between the intended goal and the means used to achieve it in light of relevant conventional rights.

It is inferred that the balance of interests of homeowners and persons using the housing should be determined based on: 1) the norms of civil legislation of Ukraine, taking into account the principles of reasonableness and fairness; 2) the content of agreements regulating the respective civil relations (if concluded); 3) the practice of interpretation and implementation of relevant ECHR conventional rights; 4) judicial practice in the relevant category of cases, primarily the legal conclusions of the Supreme Court. It is emphasized that the established approaches in judicial practice to resolving certain categories of housing disputes to ensure uniformity in the respective judicial practice should be reflected in legislation.

Key words: *European Court of Human Rights, housing, housing disputes, property right to housing, right to housing, right to residence, principle of proportionality, servitude.*

Вступ. Право на житло є невіддільним природним і одним з найважливіших соціально-економічних прав людини. Це пов'язано з тим, що житло, яке є його об'єктом і без якого повноцінне життя людини важко уявити, є складовим елементом достатнього життєвого рівня, право на який має кожен відповідно до пункту 1 статті 25 Загальної декларації прав людини, пункту 1 статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, статті 48 Конституції України. В загальноєвропейській системі захисту прав людини відповідне право визначається через повагу до житла, що є складовою права на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція)), а також через право власності, які також називають правом на «повагу до майна» [1] (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції).

Конституція України, визнавши в ст. 47 право людини на житло одним з основних прав і свобод людини та громадянина, фактично не розкриває повністю його змісту, що слугує підставою для різних тлумачень і неоднозначних висновків з його приводу [2, с. 63]. Проте наразі є усталеним багатозначне розуміння права на житло, в змісті якого гармонійно поєднуються майнова, немайнова та соціальна складові. Це обумовлюється тим, що в основі цього права лежить прагнення людини в задоволенні немайнової житлової потреби шляхом дій майнового характеру, що полягають в користуванні житлом. Така сутність цього права надає йому не лише приватного, а й соціального значення. Право на житло фізичної особи, яка не є його власником, в цивільному праві трансформується в низку цивільних прав на

проживання, до яких слід віднести права користувача житла, що виникають з правочинів (договорів найму, позички тощо), та речові права на чуже майно (сервітут). І якщо право власності є абсолютним, то цивільні права на проживання є відносними. Проте такі їх відмінності не визначають балансу інтересів їх носіїв.

При цьому цивільні права на проживання мають властивість за певних обставин припинятися, наприклад, відповідно до статті 406 Цивільного кодексу України (ЦК України). Факт припинення таких прав однозначно вказує на відповідну перевагу інтересів власника над інтересами іншої особи, яка проживає в житлі.

Здійснення права на житло фізичною особою, яка не є його власником, інколи суперечить інтересам власника відповідного житлового приміщення. І такі конфлікти можливі в різних видах цивільних правовідносин, зокрема, договірних (наприклад, за договором найму житла), речових (наприклад, сервітут щодо житла), спадкових (наприклад, заповідальний відказ у вигляді надання іншій особі права користування житлом). Право власності на житло, спеціальні норми про яке закріплені в Главі 28 ЦК України, є різновидом права власності, а тому на нього поширюються всі загальні правові гарантії права власності.

Системний аналіз чинного законодавства України не дає можливості визначити пріоритет права приватної власності над правом на житло чи навпаки. Така ситуація породжує не лише численні наукові дискусії й різні погляди на ці права та їх співвідношення, а й неоднозначну судову практику в житлових спорах, а в окремих випадках призводить до системних негативних суспільних явищ, зокрема, проявів домашнього насильства у вигляді позбавлення житла. Досить показовим прикладом негативних соціальних явищ, пов'язаних з житлом, в інших юрисдикціях слід визнати феномен «окупасів» в Іспанії [3].

В цивілістиці є доволі багато публікацій щодо права на житло та права власності на житло. Ці проблеми так чи інакше висвітлювались в роботах таких науковців як: О. Є. Аврамова, М. В. Бернацький, М. К. Галянтич, І. О. Дзера, О. В. Дзера, Ю. О. Заїка, О. О. Кармаза, Д. Д. Луспенник, Р. А. Майданик, О. В. Погрібна, С. О. Погрібний, Я. М. Романюк, І. В. Спасибо-Фатєєва та інших. Також є багато публікацій практичного характеру з цієї тематики. Однак в них не висвітлюється на доктринальному рівні співвідношення вказаних цивільних прав в аспекті балансу інтересів їх носіїв. Зазначені обставини в сукупності із соціальним значенням права на житло обумовлюють актуальність цієї статті.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення критеріїв балансу інтересів власників житла та осіб, які ним користуються.

Результати дослідження. Як на міжнародному, так і на національному рівнях право приватної власності й право на житло визнаються правовими цінностями одного порядку. Ці суб'єктивні права визнаються й захищаються основними міжнародними нормативними актами про права людини, зокрема, Загальною декларацією прав людини (статті 12, 17 і 25), Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод (стаття 8, стаття 1 Першого протоколу до Конвенції). На національному рівні вказані права охороняються як Конституцією України (статті 41, 47 і 48), так і галузевими актами законодавства, зокрема, ЦК України і Житловим кодексом України (ЖК України). Проте слід пам'ятати, що основний акт житлового законодавства – ЖК України, який набув чинності ще в 1984 році, вже давно не відповідає ні реаліям житлової політики, ні засадам ринкової економіки, ні плюралізму форм власності на житло, ні інтересам осіб, територіальних громад і держави, а також обмежує право приватної власності на житло. Значна частина закріплених в ньому норм є відсилочними, такими, що втратили свій регулюючий вплив, або мають змістовні та темпоральні колізії з положеннями інших законів, насамперед, ЦК України.

Врахування «соціальної» сутності житла зумовлює обмеження застосування цивільного законодавства до відносин, в яких реалізація права на житло виступає як засіб соціального захисту людей, які його потребують. Перевага в таких випадках надається застосуванню норм спеціального (житлового) законодавства, які враховують потребу соціального захисту окремих груп громадян при реалізації ними права на житло. Разом із тим, коли реалізація права на житло здійснюється на приватноправових засадах, то такі відносини підпадають під

дію норм цивільного законодавства й підпорядковуються засадам останнього [4, с. 58]. Так, відносини, що випливають з договору найму (оренди) житла у фонді спеціального призначення, відносяться до сфери дії виключно спеціального житлового законодавства (частина друга статті 810 ЦК України), або спільної сфери дії спеціального (житлового) і загального (цивільного) законодавства (частина третя статті 810 ЦК України). Разом із тим, відносини користування житлом у житловому фонді загального призначення та в будинках приватного фонду на підставі договору найму житла є цивільно-правовими й регулюються або безпосередньо нормами ЦК України, або нормами ЖК України, але за допомогою субсидіарного застосування норм цивільного законодавства (стаття 62 ЖК України) [5, с. 26].

В судовій практиці сформував підхід про те, що правові колізії між ЦК України і ЖК України слід вирішувати на підставі пріоритету норми, прийнятої пізніше. Так, Велика палата Верховного Суду в правовому висновку, викладеному в постанові від 13 жовтня 2020 року в справі № 447/455/17, зазначила, що з огляду на підстави заявленого позову, застосуванню підлягають положення статей 391 та глави 32 «Право користування чужим майном» ЦК України, оскільки застосування до регулювання житлових відносин положень ЖК Української РСР, прийнятого 30 червня 1983 року, не відповідає реаліям сьогодення та змісту нинішніх суспільних відносин. Натомість ЦК України є кодифікованим актом законодавства, який прийнято пізніше, а тому темпоральна колізія норм права має вирішуватися саме на користь норм ЦК України [6]. Незважаючи на таку цілком очевидну й зрозумілу правову позицію Верховного Суду, судова практика в житлових спорах не стала однорідною, оскільки в багатьох справах суди першої та апеляційної інстанцій надають перевагу нормам ЖК України, вважаючи їх спеціальними щодо норм, закріплених у ЦК України.

Конституційна гарантія, передбачена в частині третій статті 47 Конституції України, передбачає виключно судовий порядок виселення. Це означає, що в Україні не існує й не може існувати адміністративної процедури виселення чи позбавлення житла, у т.ч. й тієї, що закріплена в частині першій статті 109 ЖК України, яка наразі втратила свій регулятивний вплив, – «допускається виселення в адміністративному порядку з санкції прокурора лише осіб, які самоправно зайняли жиле приміщення або проживають у будинках, що загрожують обвалом». Також виселення не може бути реалізоване в порядку самозахисту цивільних прав, оскільки відповідні дії будуть не лише прямим порушенням статті 47 Конституції України. Законодавство України не встановлює будь-яких альтернативних судовому порядків примусового вселення фізичної особи в житло. Разом з тим, вселення в житло його власника (співвласника) цілком можливо правомірно реалізувати в порядку самозахисту права власності за умови дотримання вимог, встановлених в статті 19 ЦК України [7, с. 632]. З цього слід зробити висновок про те, що чинне законодавство забезпечує судовим захистом як право власності на житло, так і право на проживання.

Варто звернути увагу й на широке розуміння Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) поняття «житла». Так, на відміну від національного законодавства, конвенційне тлумачення житла поширюється й на приміщення, що може бути не призначене та/або непридатне для проживання, однак людина в ньому живе і воно є її «домом». Також згідно з Конвенцією поняття «житло» не обмежується приміщенням, яке законно займано або створено. Чи є конкретне місце проживання «житлом», яке підлягає захисту на підставі пункту 1 статті 8 Конвенції, залежить від фактичних обставин, а саме від наявності достатніх та триваючих зв'язків із конкретним місцем (рішення ЄСПЛ у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» від 02 березня 2011 року). В багатьох рішеннях ЄСПЛ (зокрема, Рішення ЄСПЛ у справі «Баклі проти Сполученого Королівства» від 25 вересня 1996 року, у справі «Німітц проти Німеччини» від 16 грудня 1992 року, у справі «Бук проти Німеччини» від 28 квітня 2005 року, у справі «Ромен і Шміт проти Люксембургу» від 25 лютого 2003 року, у справі «Товариство «Колас Есть» та інші проти Франції» від 16 квітня 2002 року, у справі «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 року) поширює поняття «житло» на офісні, складські, інші приміщення, місця для тимчасового перебування, об'єкти самочинного будівництва тощо. Це обумовлено тим, що передбачене

в пункті 1 статті 8 Конвенції право на повагу до свого житла змістовно ближче до права на недоторканість житла, що закріплене в статті 30 Конституції України та статті 311 ЦК України, яке в свою чергу відмінне від права на житло, закріпленого в статті 47 Конституції України. Однак конвенційне тлумачення ЄСПЛ понять «житло» та «право на повагу до житла» з огляду на застосування національними судами практики ЄСПЛ як джерела права істотно впливає на судову практику вирішення житлових спорів в Україні. Також в своїй практиці ЄСПЛ доволі часто звертається до глибин права, зокрема принципів розумності, справедливості, пропорційності, правової визначеності тощо, а також формує принципи захисту відповідних конвенційних прав.

З аналізу судової практики вбачається, що навряд чи існують єдині критерії вирішення житлових спорів, оскільки кожна справа унікальна за своїми обставинами. Саме тому юристи-практики в пошуках джерела балансу між правом власності та правом на житло зазвичай надають перевагу судовій практиці. Так, М. Корнієнко наголошує, що до цієї категорії спорів не можна підходити шаблонно, адже універсального алгоритму тут не існує. Авторка зазначає, що у кожній конкретній справі необхідно співвідносити право на житло та право на захист і непорушність права власності. Така позиція кореспондується з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практикою Європейського суду з прав людини. Нині українським судам далеко не в кожній справі вдається досягти розумного та справедливого балансу, судова практика вирішення житлових спорів залишається неоднозначною та продовжує змінюватися [8].

З такою позицією можна погодитись лише в частині необхідності співвіднесення права на житло та право власності й констатації стану судової практики у відповідній категорії цивільних справ. Проте принцип правової визначеності вимагає передбачуваності законодавства та практики його застосування, що, в свою чергу, вимагає з'ясування балансу інтересів, які виникають з права на житло та права приватної власності на житло, й закріплення його параметрів чи критеріїв в законодавстві. Якщо ж залишити з'ясування такого балансу виключно на розсуд суду, відповідна судова практика вирішення житлових спорів навряд чи в найближчій перспективі набуде єдності.

Підстави набуття й припинення деяких цивільних прав на проживання визначаються правочинами і нормами цивільного законодавства України. Так, в статтях 781–784 ЦК України встановлені підстави припинення договору найму, які одночасно є підставами припинення права орендного користування. Разом з тим, зважаючи на свободу договору (стаття 627 ЦК України), сторони договору найму можуть визначити в договорі інші підстави припинення права орендного користування (договору найму). В статті 406 ЦК України визначені підстави припинення сервітуту, які застосовуються, зокрема, й до права користування житлом. Проте деякі з цих підстав не є конкретними, зокрема, припинення обставини, яка була підставою для встановлення сервітуту (пункт 4 частини першої статті 409 ЦК України), наявність обставин, які мають істотне значення (частина друга статті 409 ЦК України). Відтак ці підстави суди тлумачать на власний розсуд, що й призводить до різної судової практики. Доволі показовою в цьому плані є судова практика вирішення спорів про припинення сервітуту на проживання (визнання припиненим право на користування жилим приміщенням) колишнього подружжя чи іншого члена сім'ї власника житла, який не бажає добровільно виселятись після розірвання шлюбу чи після переходу права власності на відповідне житло до інших осіб.

На перший погляд, може здатися, що з огляду на частину другу статті 406 ЦК України, відповідно до якої сервітут може бути припинено за рішенням суду на вимогу власника майна за наявності обставин, які мають істотне значення, при вирішенні відповідних справ не повинно бути будь-яких проблем, адже припинення чи відсутність сімейних відносин з користувачем житла, у т.ч. внаслідок розірвання шлюбу, та його власником є істотними підставами, яка б надавали власнику житла право на виселення колишнього члена сім'ї чи члена сім'ї попереднього власника. Проте з аналізу судової практики навіть за кілька останніх років можна зробити висновок про її неоднорідність навіть на рівні Верховного Суду.

Так, зокрема, в постановках від 20 січня 2021 року у справі № 668/13127/15, від 24 лютого 2021 року у справі № 940/1287/19-ц Верховний Суд ставав на бік власників житла, залишаючи в силі судові рішення про виселення колишніх членів сім'ї, тоді як в постановках від 20 січня 2021 року у справі № 214/3899/17, від 3 листопада 2021 року у справі № 334/8096/18, від 22 грудня 2021 року у справі № 581/489/20 та багатьох інших Верховний Суд займав іншу позицію, стаючи на захист користувачів житла.

І окрім вказаних вище причин такі різні правові підходи пов'язані з тим, що з огляду на конвенційний захист права на повагу до житла й практику ЄСПЛ українські суди зобов'язані застосувати не лише нормативіський підхід, тобто формально слідувати приписам цивільного законодавства, а й враховувати правові принципи захисту конвенційних прав.

Детальний аналіз практики ЄСПЛ з даної проблеми наведений в підготовленому Верховним Судом Огляді рішень Європейського суду з прав людини щодо права на житло [9] та в багатьох рішеннях Верховного Суду, зокрема, в постанові Великої Палати Верховного Суду від 13 жовтня 2020 року у справі № 447/455/17. В цій постанові Верховний Суд звернув увагу на такі визначені ЄСПЛ принципи, що впливають зі статті 8 Конвенції:

– втрата житла є найбільш крайньою формою втручання у право на повагу до житла (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 13 травня 2008 р. у справі «МакКенн проти Сполученого Королівства»);

– втручання держави є порушенням статті 8 Конвенції, якщо воно не переслідує законну мету, одну чи декілька, що перелічені у пункті 2 статті 8, не здійснюється «згідно із законом» та не може розглядатись як «необхідне в демократичному суспільстві» (рішення від 18 грудня 2008 р. у справі «Савіні проти України»);

– втручання у право заявника на повагу до його житла має бути не лише законним, але й «необхідним у демократичному суспільстві», тобто воно має відповідати «нагальній суспільній необхідності», зокрема бути співрозмірним із переслідуваною законною метою (див. рішення у справі «Зехентнер проти Австрії»). Навіть якщо законне право на зайняття приміщення припинено, особа вправі мати можливість, щоб співрозмірність заходу була визначена незалежним судом у світлі відповідних принципів статті 8 Конвенції (рішення від 09 жовтня 2007 року у справі «Станкова проти Словаччини»; рішення від 15 січня 2009 р. у справі «Косіч проти Хорватії»; рішення від 22 жовтня 2009 р. у справі «Пауліч проти Хорватії» та інші). Відсутність обґрунтування в судовому рішенні підстав застосування законодавства, навіть якщо формальні вимоги було дотримано, може серед інших факторів братися до уваги при вирішенні питання, чи встановлено справедливий баланс заходом, що оскаржується (рішення у справі «Беслер проти Італії»).

В цій же постанові Велика Палата Верховного Суду звернула увагу й на виведені ЄСПЛ принципи захисту права власності на житло, які впливають зі статті 1 Першого протоколу до Конвенції:

– принцип мирного володіння майном.
– будь-яке втручання у право на мирне володіння майном повинно бути законним, тобто здійснюватись на підставі закону, під яким розуміється нормативно-правовий акт, що має бути доступним для заінтересованих осіб, чітким та передбачуваним у питаннях застосування та наслідків дії його норм;

– будь-яке втручання у право на мирне володіння майном повинно забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи, якого не вдасться досягти, якщо на відповідну особу буде покладено індивідуальний та надмірний тягар [6].

Останні принципи впливають зі сформованих практикою ЄСПЛ три головні критерії, які слід оцінювати на предмет відповідності втручання в право особи на мирне володіння своїм майном принципу правомірного втручання, сумісного з гарантіями статті 1 Першого протоколу, а саме: наявність правових підстав (законність втручання); наявність «суспільного інтересу» для застосування обмежень (легітимна мета втручання); забезпечення справедливої рівноваги (балансу) між суспільними інтересами та необхідністю дотримання

основних прав особи (пропорційність втручання). Якщо хоча б одного критерію не буде додержано ЄСПЛ констатує порушення державою статті 1 Першого протоколу [10].

В своїй діяльності ЄСПЛ керується принципом пропорційності, тобто дотримання «справедливого балансу», враховуючи те, що заінтересована особа не повинна нести непропорційний та надмірний тягар. Конкретному приватному інтересу повинен протиставлятися інший інтерес, який може бути не лише публічним (суспільним, державним), але й іншим приватним інтересом, тобто повинен існувати спір між двома юридично рівними суб'єктами, кожен з яких має свій приватний інтерес, перебуваючи в цивільно-правовому полі.

Однак ЄСПЛ не виконує функцію перегляду рішення національних судів, а тлумачення та застосування національного законодавства є виключним повноваженням (прерогативою) національних судів. Застосовуючи національне законодавство українські суди мають зважати на зазначені вище виведені ЄСПЛ конвенційні критерії й принципи та враховувати їх при прийнятті відповідних рішень. Інакше судові рішення потенційно не відповідатимуть вимогам Конвенції.

Висновки. Отже, при вирішенні житлових спорів, пов'язаних з правом на проживання, суди повинні оцінювати й належним чином обґрунтовувати в судових рішеннях співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення у світлі принципів статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу.

Баланс інтересів власників житла та осіб, які ним користуються, має визначатись на основі: 1) норм цивільного законодавства України з урахуванням принципів розумності й справедливості; 2) змісту договорів, які регламентують відповідні цивільні правовідносини (в разі їх укладання); 3) практики тлумачення та реалізації відповідних конвенційних прав ЄСПЛ, 4) судової практики у відповідній категорії справ, насамперед, правових висновків Верховного Суду.

Усталені ж в судовій практиці підходи до вирішення певних категорій житлових спорів з метою забезпечення однотипності відповідної судової практики повинні знаходити своє закріплення в законодавстві.

Список використаних джерел:

1. Фаловська І. «Право на житло – одне з найважливіших соціально-економічних прав громадян України». URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/590000/>.
2. Каложний В.В. Право на житло та цивільноправовий захист житлових прав: цивільно-правовий аналіз. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2016. № 1. С. 60–69.
3. «Окупас» в Іспанії: що це за феномен та як захистити своє житло? URL: https://ucbi.es/fenomen-okupasiv/?fbclid=paayuzgoqani-6Qrc4WPVUqBgHTQZVMAYuc7vYeHLPQ P4ShMnBrgPZHHFXJ0_aem_acamtshwlcftoimb2nxibpfyaqihwdjx-7Ev7J4kL3J13KIwqvS1oEks8MmHCF3Ergc.
4. Берназ-Лукавецька О. М. Співвідношення норм житлового та цивільного законодавства, які регулюють житлові відносини. *Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет – конференції ім. Ю. С. Червоного* (м. Одеса, 13 груд. 2013 р.) / за загальною редакцією М. Мінченко ; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2014. С. 58–61.
5. Фасій Б. В. Субсидіарне застосування норм цивільного законодавства в Україні: теорія та практика : монографія. Одеса : Видавництво «Юридична література», 2017. 152 с.
6. Постанова Великої палати Верховного Суду від 13 жовтня 2020 року в справі № 447/455/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217994>.
7. Бобрик В. І. Глава 3.13. Особливості судового розгляду цивільних справ про виселення та вселення й виконання відповідних судових рішень. *Цивільний та виконавчий процес: міжгалузеві зв'язки. Особливості розгляду судами певних категорій справ та виконання судових рішень* : монографія / за заг. ред. Фурси С. Я., Русецької О. О., Хорватової О. О. Київ : Алерта, 2024. С. 626–650. DOI: 10.59835/978-617-566-810-8-4.

8. Корнієнко М. Неприязні стосунки між колишнім подружжям та перешкодження власникові в користуванні житлом дають йому право на виселення колишнього члена сім'ї. *Юридична практика*. 2022. № 3-4 (1256-1257). URL: <https://pravo.ua/articles/utrymaty-balans/>.

9. Огляд рішень Європейського суду з прав людини щодо права на житло (рішення, ухвалені ЄСПЛ з 1 січня 2019 року по 31 липня 2021 року) / відпов. за вип. О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2021. 81 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_YESPL_01_01_2019_31_07_2021.pdf.

10. Майкут Х. В Обґрунтування втручання у право власності згідно з Першим протоколом до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 47–51.

